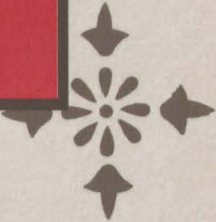

PLANS REGULADORS
D'ENSENYAMENT
DE L'ARAGONÈS
I EL CATALÀ
A L'ARAGÓ

❖ 2 ❖

Carme Alcover i Pinós
Artur Quintana i Font

Documentos de Trabajo nº 2

Carme Alcover i Pinós
Artur Quintana i Font

**PLANS REGULADORS D'ENSENYAMENT
DE L'ARAGONÈS I EL CATALÀ
A L'ARAGÓ**

Documentos de trabajo nº 2

© Carme Alcover i Pinós y Artur Quintana i Font
© Rolde de Estudios Aragoneses

Edita:

Edizions de l'Astral (Publicaciones del Rolde de Estudios Aragoneses)
Apartado de Correos nº 889 - 50080 Zaragoza
Tel. y Fax: 976 37 22 50
rolde@pangea.org

Colabora:

Gobierno de Aragón
Departamento de Educación y Ciencia

Maquetación y Cubierta: Pilara Pinilla. Impresión: Calidad Gráfica
ISBN: 84-87333-42-7. Depósito Legal: Z - 1002-2000

EL MARC LEGAL DE L'ARAGONÈS I DEL CATALÀ A L'ARAGÓ

LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978

La Constitució indica a l'article 3.2 que «Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus estatutos» d'on s'infereix l'oficialitat, que els estatuts només poden regular, però no ignorar, de l'aragonès o del català a l'Aragó, ja que ambdues són llengües espanyoles; i l'oficialitat d'una llengua implica també el seu ensenyament, perquè si no es coneix aquella en la seua forma codificada no podria usar-se oficialment.

La romanística internacional reconeix que tant l'aragonès com el català són llengües, i són les úniques que, junt amb el castellà, s'han parlat i es parlen tradicionalment a l'Aragó. I és important destacar això, per més que puga parèixer obvi, ja que encara hi ha qui nega que l'aragonès siga una llengua i que es parla català a l'Aragó (en aquest darrer cas hi ha qui considera que el català de l'Aragó no és tal, sinó una o més llengües diferents, anomenades segons convingui chapurriau, patuès o baish aragonès). En el *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, màxim exponent de la romanística internacional, es declara sense ambages la condició de llengua de l'aragonès: «A la Península Ibèrica es fan servir d'est a oest les següents llengües codificades: català, aragonès, basc, castellà, asturià, gallec i portuguès»¹, i en un mapa s'indica que a l'Aragó únicament es parla aragonès, castellà i català².

¹ *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Tübingen, 1992, Vol. VI, I, p. 1. Veuu a l'Annex l'original en alemany.

² *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Tübingen, 1992, Vol. VI, I, p. 1. Veuu el mapa a l'annex.

L'article 3.3. de la Constitució declara que la «riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección». Aquest article implica el respecte a les varietats lingüístiques de qualsevol de les llengües espanyoles. I açò suposa, en el cas de l'Aragó, el respecte a les varietats no solament de l'aragonès i del català, sinó també a les del castellà, un aspecte, aquest últim, que com es veurà no ha estat pres en consideració en els restants textos legals.

L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE L'ARAGÓ DE 1982

L'Estatut, en els articles 7e i 23e i 35e, només recull una part del text constitucional, el que fa referència a les modalitats lingüístiques, cosa que no implica que el català i l'aragonès no siguin oficials a l'Aragó, ja que com s'ha indicat, l'oficialitat d'aquestes llengües -i la necessitat d'ensenyar-les que això suposa- resideix en la Constitució i no en l'Estatut, el qual, repetim, només pot regular però no ignorar aqueixa oficialitat. D'aquí que s'haja pogut dir que l'Estatut de 1982 era de constitucionalitat dubtosa³.

LA DECLARACIÓ DE MEQUINENSA DE 1984

La Declaració de Mequinensa de 1984 és un document de compromís polític entre alguns ajuntaments dels territoris de llengua catalana de l'Aragó; s'hi adverteixen les carències de l'Estatut en relació amb el català i l'aragonès i s'hi insisteix en la conveniència del desenvolupament estatutari. S'hi demana l'ensenyament del català d'acord amb la gramàtica d'aqueixa llengua. Fruit d'aquesta declaració ha estat l'inici de l'ensenyament optatiu de la llengua catalana a les escoles de les comarques orientals de l'Aragó a partir del curs 1984/85.

L'INFORME DEL JUSTÍCIA DE 1993 SOBRE LES LLENGÜES MINORITÀRIES DE L'ARAGÓ

Aquest informe denuncia les carències de l'Estatut en relació amb les llengües minoritàries de l'Aragó, l'aragonès i el català. Declara en el preàmbul que

³ Vid. Juli Pallarol, «El català a l'Aragó: els drets i les actituds», a *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana* VI: àrea 5, Llengua i Dret. Barcelona, 1987, p. 301.

dites llengües són pròpies de l'Aragó, i això és especialment important, perquè així es barra el pas als qui califiquen de dialecte l'aragonès, o veuen la llengua catalana com impròpia d'Aragó. A l'informe el Justícia fa una repassada a la situació de les llengües minoritàries de l'Aragó, amb especial insistència en el seu ensenyament. Recomana «garantizar la alfabetización y enseñanza de la lengua materna en todas las localidades donde ésta no sea el castellano...dentro del sistema educativo general» (§ 4,3,b). En relació amb això indica el Justícia la conveniència de la «inclusión de las asignaturas de Filología Catalana y Filología Aragonesa en las Escuelas Universitarias de Formación del Profesorado y en la Facultad de Filosofía y Letras o Centros de ella dependientes, con especial atención a las modalidades lingüísticas dialectales» (§4,3). Finalment resol recomanar a les Corts de l'Aragó «la necesidad de recoger en las iniciativas de reforma del Estatuto de Autonomía que puedan producirse, la existencia del catalán y del aragonés como lenguas minoritarias, dotándolas de la oficialidad que merecen, o dejando a una ley ordinaria posterior la regulación de la misma» (§10,4), i en relació amb el tema de l'ensenyament, que ací ens ocupa, recomana que «se estudie la conveniencia de elaborar las normas indispensables para garantizar el ejercicio de estos derechos (és a dir, els que deriven de l'oficialitat) en la enseñanza» (§10, 6).

L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE L'ARAGÓ REFORMAT DE 1996

En aquest Estatut reformat es recullen les recomanacions del Justícia en relació amb les llengües minoritàries de l'Aragó, reparant així les carències de l'Estatut de 1982 en aquest camp. En l'art. 7e es declara, en tractar de «las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón ...que, se garantizará su enseñanza... en la forma que establezca una ley de Cortes de Aragón».

EL DICTAMEN DE LA COMISSIÓ ESPECIAL D'ESTUDI SOBRE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA A L'ARAGÓ

Partint de la reforma de l'Estatut de l'Aragó de 1996 es va constituir aquell mateix any una Comissió per a elaborar un dictamen sobre la futura política lingüística a l'Aragó. La Comissió va presentar aquest dictamen a les Corts de l'Aragó, que el van aprovar el 1997. El Dictamen indica que la llei de política lingüística que ixca de les Corts de l'Aragó haurà de tenir en compte els següents principis:

«La lengua catalana y la aragonesa son lenguas propias de Aragón» (§ IV, 2, a) i «La lengua catalana y la lengua aragonesa serán oficiales en sus respectivos territorios» (§IV, 2, b). Partint d'aquests dos principis s'insta el Govern de l'Aragó perquè presente a les Corts de l'Aragó un Projecte de Llei sobre els drets de les minories lingüístiques aragoneses que contempli «el derecho de todos los aragoneses a conocer bien y a utilizar con dignidad su lengua materna, tanto en la forma oral como escrita» (§IV, 3, a), així també «El derecho de todos los aragoneses a utilizar habitualmente su lengua propia, tanto en sus relaciones como ciudadanos, com en sus relaciones con la administración» (§IV, 3, b). Finalment en relació amb l'ensenyament del català i de l'aragonès, a la qual explícitament s'al·ludeix en el (§IV, 3, a), el Dictamen declara que s'haurà de practicar «la enseñanza de y en la lengua propia» (§IV, 3, a) tenint en compte els criteris de «voluntariedad, gradualidad, progresividad y suficiencia» (§IV, 5). Això suposa la possibilitat de poder escollir entre diverses opcions en el procés d'ensenyament del català i de l'aragonès (criteri de voluntarietat), amb una major o menor presència de la llengua minoritària (criteri de gradualitat), presència que haurà d'anar en augment (criteri de progressivitat), fins aconseguir el ple coneixement, oral i escrit, de la llengua (criteri de suficiència).

S'insisteix en la necessitat d'iniciar l'alfabetització en la llengua materna (§IV, 5), així com en el foment de l'ús de les característiques fonètiques i morfològiques, on cal llegir també lèxiques i sintàctiques, pròpies de cada dialecte o dels parlars locals (§ IV,4). Finalment s'hi declara la necessitat de la formació i capaciació del professorat de les llengües aragonesa i catalana, i s'hi indica que «para ello, es imprescindible la presencia de las asignaturas de filología aragonesa, filología catalana y didáctica de ambas lenguas en las Escuelas Universitarias de Formación del Profesorado y en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Zaragoza» (§IV,5)

HISTÒRIA I STATUS QUO

CATALÀ

Contràriament al castellà, el català es parla a l'Aragó des de l'edat mitjana. Aquesta llengua era el romanç parlat al Comtat de la Ribagorça, un dels tres nuclis importants de l'antic regne d'Aragó. Servia a les sessions de Corts i era una de les llengües de la Cancelleria del regne. Està documentat des del segle XIII. Al segle XIV Guillem Nicolau, rector de Maella, fou el primer literat conegut en escriure català.

El català s'utilitza fins a la unificació de la Corona de Catalunya-Aragó i Castella al segle XV, quan s'inicia una progressiva decadència del català i la introducció lenta del castellà. Procés que s'accelera al principi del XVIII després de la victòria del primer rei borbó centralitzador Felip V^c. S'imposa el castellà com a llengua oficial a partir de la divisió de Espanya en províncies. Existeix una renaixença al XIX amb la República que és avortada amb la dictadura de Franco.

El català parlat a l'Aragó s'estudia a partir del XIX al 1er Congrés de Llengua Catalana a 1908. (Alcover i Moll). Exclosa de l'escola, l'església, les institucions públiques i els mitjans de comunicació, la llengua catalana es va mantenir denigrada i ferida fins a les portes de la democràcia. En 1970 renaix una consciència d'identitat, la revista *Andalán* n'és un exponent, on els conflictes entre la defensa de l'aragonès i del català són palesos.

La història de l'ensenyament, que és el tema que ens ocupa, s'inicia al 1984. La Declaració de Mequinensa impulsa el procés on 17 alcaldes reconeixen la pluralitat de llengües aragoneses i declaren que la llengua catalana parlada a la Franja pertany al patrimoni cultural de l'Aragó i cal ensenyar-la; 60.000 parlants, llen-

gua d'altres territoris i una situació d'escassa fragmentació exigeixen ja una regulació de dret del que és un fet lingüístic que no es qüestiona.

Conveni d'ensenyament del català MEC-DGA

Atès que la comunitat autònoma d'Aragó no tenia competències en matèria educativa, era necessari procurar la col·laboració amb el Ministeri d'Educació i Ciència i el Departament d'Educació i Cultura de la comunitat aragonesa perquè s'introduís el català com a assignatura optativa el curs 1984/85.

Les classes començaren al novembre i d'acord amb el que es preveia a la clàusula vuitena, es va constituir una Comissió Mixta de composició paritària entre MEC-DGA, presidida pel conseller d'educació per a fer un seguiment del que s'havia acordat en el Conveni, que continua vigent i que ha permès la progressiva extensió de l'ensenyament de la llengua catalana. La Comissió Mixta ha afrontat tants problemes com s'han presentat, horaris, programacions, publicacions de materials, formació del professorat, assumptes de personal...

El Conveni regula en la clàusula sisena que s'ensenyarà la llengua entre una i tres hores. Els primers conflictes sorgiren en relació amb la necessitat d'ordenar d'on calia treure horari per poder impartir la matèria i què feien els xics i xiques que no assistien a classes de català.

Cada centre d'acord amb els recursos humans de que disposa s'organitza aquesta distribució. Alguns utilitzen les hores de lliure dedicació, una hora de coneixement del medi, inclús de castellà o de gimnàstica a primària.

El tema es complica amb la implantació del nou sistema d'ordenació educativa a secundària on no hi ha hores suficients per impartir la matèria i l'optativitat resta la possibilitat d'apuntar-s'hi, i ja existeix la demanda justificada d'alguns centres, de que pugui considerar-se com assignatura troncal sense haver de competir amb unes altres matèries.

La qüestió dels alumnes que no fan català s'ha resolt mitjançant un estudi dirigit o activitats paral·leles on s'aprofundeix amb qüestions on tenen dificultats, però mai s'avança matèria.

Avui podem dir que hi ha una mitja de dues hores de classes si mesurem tots els cicles i nivells. Hi ha centres com els de secundària de Fraga que en fan tres

hores, i dues de primària a Torrent i Mequinensa que en alguns cicles en fan tres hores també. Educació Infantil paradòxicament és el cicle, podríem dir més coix, tan sols una hora és el que fan la majoria i em dic paradòxicament perquè la llengua vehicular i familiar hauria de ser la primera que s'ensenyés i amb més profunditat.

La situació del professorat de català necessita una ordenació, ja que es troben a la nostra comunitat en comissió de serveis i la seua inestabilitat genera conflictes acadèmics cada vegada que tenim una renúncia de comissió.

La Formació del professorat

Una altra tasca que calia regular era la formació, pilar clau essencial de l'ensenyament, i és per això que l'any 1986 es crea el Seminari Permanent de Llengua Catalana, que aglutina els professors de català de tota la Franja, inclosos els de formació d'adults. La seua comesa no és sinó coordinar el treball i unificar criteris pedagògics del professorat d'acord amb la Comissió Mixta, a la qual ha de fer arribar tots els informes, propostes i suggeriments que considere oportuns.

No obstant això, la formació del futur professorat tan sols es pot resoldre en el marc de l'ensenyament universitari aragonès. Tenim 8 crèdits de català a l'Escola de Formació del Professorat de Saragossa (BOE, 30-4-1993) però no es contempla la possibilitat de ser especialista de català o d'aragonès.

14 Anys de català a l'escola

Notem un augment creixent: de 791 alumnes hem passat a 3414, de 6 professors a 26, de 12 centres a 45 i de 10 municipis a 36. Ens permet ser moderadament optimistes ja que la qualitat se'n ressen per l'escassa dedicació horària (1 a tres hores).

Curs	Alumnes	Professorat	Centres	Municipis
84/85	791	6	12	10
85/86	1143	9	17	14
86/87	1415	15	19	16

87/88	1740	19	20	17
88/89	1928	19	20	17
89/90	2226	20	23	19
90/91	2394	20	23	19
91/92	2659	22	27	23
92/93	2852	23	32	28
93/94	2974	24	33	28
94/95	3050	25	34	29
95/96	3134	26	37	30
96/97	3161	26	38	31
97/98	3414	26	40	33
98/99	3413	26	41	33
99/00	3410	28	45	36

Per províncies trobem com el major nombre de municipis els tenim a la d'Osca: Albelda, El Campell, El Gaió, El Torricó, Areny de Noguera, Valldellou, Benavarri, Camporrells, Castellonroi, Fraga, La Melusa, Llitera, Miralsot, Montanui, Pont de Muntanyana, Sopeira, Tamarit de Llitera, Tolba, Torrent de Cinca, Vencilló, Vilella de Cinca i Saidí amb un tant per cent d'alumnat molt elevat de quasi bé un 95%; a Saragossa disposem del 100% de localitats històriques de parla catalana com són Favara, Faió, Maella, Mequinensa i Nonasp, amb una incidència del 50% i Terol amb els pobles d'Arenys de Lledó, Calaceit, Besoit, Cretes, Lledó, Massalió, la Vall del Tormo i Vall-de-roures, aquest curs s'ha incorporat el CRA de la Fresneda amb Ràfels, Valljunquera i La Torre del Compte amb un 56%.

Estudi sociolingüístic

El 1994 el Govern d'Aragó encarrega a la Universitat de Saragossa un estudi sociolingüístic per determinar la situació del català a la franja oriental d'Aragó, si

es vol establir una política lingüística, convé analitzar l'actitud dels parlants, el grau de coneixement, i l'ús de les varietats i la vigència d'aquestes... Un aspecte que senyala són les preferències dels parlants respecte a l'ensenyament en tres punts: a) Ensenyament de la parla local, b) Ensenyament del català i c) Ensenyament bilingüe. El resultat queda així:

A.- Sobre l'ensenyament de la parla local, un 34% considera que hauria d'introduir-se a l'escola. Un 58 % és contrària a la introducció a l'escola. Un 7% manifesta indiferència respecte a la qüestió. Un 54% considera que s'ha de conservar i protegir.

B.- Sobre l'ensenyament del català. El 55% són partidaris de que s'ensenyi com assignatura voluntària.

C.- Sobre l'ensenyament bilingüe. Hi ha una tendència entre els informants més preparats i amb estudis superiors a que siga bilingüe i suposa un 23,6 %. Essent els joves especialment els que manifesten la voluntat de protecció, manteniment i respecte a la llengua pròpia. La consideració diglòssica pesa bastant i consideren que la resta d'aragonesos subestimen aquestes parles vernacles.

Aquest estudi delimita les zones lingüístiques de filiació catalana i es marca les pautes d'una futura política lingüística, poc agosarada, on el castellà no és precisament la llengua més deteriorada, dient: «Toda política lingüística futura que pudiera ir en detrimento del castellano en Aragón desvirtuaría la realidad histórica de la identidad de los aragoneses y mutilaría la coyuntura lingüística»⁴.

ARAGONÈS

La història és molt semblant, l'expansió Nord-Sud del regne d'Aragó està documentada fins al segle XV. *Vidal Mayor, Crònica de San Juan de la Peña, Poema de Yusuf*, textos històrics de Juan Fernández de Heredia. Decau al segle XV, per a desaparèixer quasi per complet als segles XVI, XVII i XVIII, exceptuant-ne el cas de Dª Ana Abarca de Bolea.

La progressiva castellanització i la falta de consciència i d'identitat lingüística motiva la desaparició de gran nombre de varietats de l'aragonès.

⁴ Veueu l'*Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*. Ed. Seminario de Investigaciones. Zaragoza, 1995.

Hi ha una renaixença a la primera meitat del XX amb escriptors *chesos*, Domingo Miral i Veremundo Méndez, en *grausino* Tonón de Baldomera, en *ribagorzano* Cleto Corroellas i Pablo Recio.

El *Consello d'a Fabla* fundat el 1976 defensa la promoció de les diferents llengües parlades. Com deíem més amunt la història de l'aragonès i del català és semblant, amb una notable diferència, l'aragonès està ben considerat com una part de la identitat aragonesa, mentre que el català desperta sentiments hostils i no s'identifica amb la terra aragonesa.

30.000 parlants i llengua d'existència exclusiva a l'Aragó exigeixen un procés de recuperació per a preservar-ne les diferents varietats dintre d'una base comuna.

Ensenyament d'adults

L'única mesura en la història educativa de protecció reial a l'aragonès des de les institucions la tenim a la formació d'adults. L'educació d'adults es finançava en part pel Govern d'Aragó, mitjançant subvencions a ajuntaments i associacions culturals, el Consello fonamentalment com a pioner en la protecció d'aquestes varietats lingüístiques inicia la marxa, més endavant se sumen d'altres associacions com el *Ligallo*, *Nogarà*.

Tenim dades recollides de subvencions del govern aragonès on hi ha hagut una progressió en la demanda: així de 7 ajuntaments que hi començaren la formació d'adults impartits pel Consello d'a Fabla Aragonesa l'any 1990 (L'Aínsa, Ansó, Campo, Lo Grau, Graus, Samianigo i Sariñena) ara se'n subvencionen 37, entre ajuntaments i associacions culturals. Malgrat tot, aquesta formació hauria d'entrar dintre del sistema de formació reglat d'adults del Govern d'Aragó de qui són les competències educatives.

Estudi sociolingüístic i acord de col.laboració

Al desembre de 1996 s'encarrega al Departament de Lingüística General e Hispànica de la Universitat de Saragossa un estudi sociolingüístic de l'aragonès a les valls de l'Alt Aragó que aportés a la societat aragonesa dades de la situació lingüística i sociolingüística dels parlants sobre el seu fet diferencial lingüístic, la seua extensió i vitalitat, amb aplicació d'enquestes lingüístiques i un compromís de presentar les primeres dades parcials en els six primers mesos. Un projecte,

ambiciós i que prometia assentar les bases d'una futura política lingüística es trenca per les discrepàncies entre els membres de l'equip.

Malgrat tot, amb independència dels resultats que poguessen derivar-se'n de l'estudi encarregat a la Universitat de Saragossa, en aquest mateix any s'efectuà una convocatòria pública per a seleccionar quatre professors candidats de llengua aragonesa que atenguessen els CP de Chaca, CRA de Biescas, L'Aínsa-Sobrarbe i Benás ja que el Ministeri d'Educació s'havia compromès en la dotació de 4 professors, que més tard denegaria. Prèviament havíem efectuat al Departament d'Educació i Cultura un sondeig aproximat en els citats centres educatius per veure quants xics estarien interessats en assistir a les classes d'aragonès, amb un resultat sorprenent: més de 500 escolars s'hi havien preinscrit. Les classes no s'inicien fins al curs següent: 1997. Un Acord de col.laboració d'agost del 97, signat entre els 4 alcaldes dels municipis mencionats amb la Conselleria d'Educació segella una fita històrica: l'ensenyament de l'aragonès, per fi, podria impartir-se a les escoles de la nostra comunitat aragonesa.

Aquest acord suposa per part dels alcaldes i de la Conselleria d'Educació una declaració d'intencions on es manifesta en primer lloc la voluntat de promoure l'ensenyament voluntari de les modalitats lingüístiques de l'aragonès durant el curs 1997-98 entre la població escolar dels municipis de L'Aínsa-Sobrarbe, Benás, Biescas i Chaca, impulsant a tal fi la contractació del professorat necessari per a la seua impartició.

En un segon apartat d'aquest acord es parla de l'estudi sociolingüístic encarregat a la Universitat de Saragossa que permete establir relacions de col.laboració permanent amb aquesta en les condicions que es consideren adequades per a promoure la protecció i conservació del patrimoni lingüístic aragonès.

Tres cursos d'ensenyament d'aragonès

El primer curs 1997-98, s'inicia al mes d'octubre, tot i que els professors havien d'incorporar-s'hi el 15 de setembre, però l'absència d'informació als directors dels centres i les condicions contractuals dels mestres seleccionats, mitja jornada del tot insuficient considerant que s'han de fer itineràncies, no permeten engegar el projecte fins al mes d'octubre.

La incidència de cursos, centres, alumnes, municipis i professors queda així:

Curs	Centres	Alumnes	Municipis	Professors
1997-98	L'Aínsa IES	29		
	L'Aínsa CP	42-31	1	1
	Benás	25	5	1
	Castilló	17		
	Sarllé	14		
	Las Pauls	6		
	Saunc	8		
	Biescas	23	3	1
	Pandicosa	2		
	Tramacastilla	9		
	Chaca	2 C.P.	1	1
	CP Mon Oroel	49		
	CP S. Chuan d'a Peña	41		
TOTAL	13	256	10	4

Curs	Centres	Alumnes	Municipis	Professors
1998-99	L'Aínsa IES	10		
	L'Aínsa CP	30	1	1
	Benás	25+7	5	1
	Castilló	1+8		
	Sarllé	7		
	Las Pauls	3		
	Saunc	6		

	Biescas	18	3	1
	Pandicosa	2		
	Tramacastilla	9		
	Chaca	2 CP	1	1
	CP Mon Oroel	45		
	CP S. Chuan d'a Peña	20		
TOTAL	13	191	10	4

Curs	Centres	Alumnes	Municipis	Professors
1999-00	L'Aínsa IES	6		
	L'Aínsa CP	25	1	1
	Benás	28	5	1
	Castilló	18		
	Sarllé		10	
	Las Pauls	3		
	Saunc		8	
	Biescas	15	3	1
	Pandicosa	3		
	Tramacastilla	10		
	Chaca	2 CP	1	1
	CP Mon Oroel	30		
	CP S. Chuan d'a Peña	38		
TOTAL	13	194	10	4

Les previsions que havíem efectuat abans d'iniciar-se les classes, el curs 1997-98, superàvem els 500 alumnes, però transcorregut el primer curs les dificultats d'incardinar l'aragonès dintre del sistema educatiu comú han minvat la matrícula a la meitat. Aquesta situació és molt lluny de la que nosaltres desitjaríem. No podem incorporar la llengua vehicular a l'escola d'aquesta manera extraescolar i poc rigurosa. La societat ha de jugar un paper més actiu i l'única manera possible es mitjançant l'oficialitat i l'ensenyament no competitiu amb d'altres matèries considerant aquestes llengües com a assignatures troncales, ja que es tracta de la llengua vehicular pròpia.

Les dificultats han sorgit, és clar, especialment les horàries, una hora per setmana, ja que s'imparteix fora de l'horari lectiu, a més a més de les curriculars, manca de materials didàctics, el transport, la falta de consideració professional per part d'alguns docents i claustrats que no accepten als mestres d'aquesta manera...etc. obliguen a sumar esforços per ordenar una situació educativa que es considera en paritat amb les altres matèries i no cal ni esmentar les dificultats administratives: manca d'informació, indefinició de competències administratives de serveis, ja que al crear-se un servei de Patrimoni Lingüístic, Musical i Antropològic sembla ser que el tema educatiu queda escorat i no se sap ben bé a qui li correspon.

Els mestres d'aragonès, malgrat tot, han iniciat l'experiència amb totes les ganes i forces que en són capaços sense escatimar temps ni il·lusió, fent una feina en solitari. Consideren l'experiència positiva perquè es preveu un increment de l'alumnat, es correspon amb els objectius de sensibilització social de l'ensenyament de la llengua aragonesa i consideren que hi ha hagut una bona acceptació de l'activitat escolar⁵.

Ja existeixen noves peticions: Ayerbe, La Canal de Berdún, Castilló de Sos i Samianigo, que a hores d'ara, no s'han atès des del Departament d'Educació i Ciència del Govern d'Aragó.

⁵ *Memoria cheneral d'os cursos d'aragonés*, curso 1997-98, presentada por Silbia Garcés Lardiés, Zésar Biec Arbués, Manuel Campo Novillas y Carmen Castán Saura.

ELS PLANS REGULADORS DE LES LLENGÜES D'ARAGÓ. EL BILINGÜISME UNA OPCIO

PERQUÈ OPTEM PER UN MODEL DE BILINGÜISME?

Els experts espanyols en Teoria de l'Educació consideren que a nivell pedagògic i educacional, Espanya i el seu sistema educatiu està per sota d'altres països europeus, amb nivells d'inversió molt inferiors als dels seus països veïns i qualifiquen el nostre sistema com «típico de países en vías de desarrollo», *El PAÍS*, dimarts 27 de març de 1990. Continua l'article dient que aquest panorama tan negatiu és, malgrat tot, millor a les comunitats bilingües, ja que s'ha realitzat una millor inversió econòmica que s'ha notat en la qualitat de l'educació i als serveis de suport.

A la Comunitat Autònoma Basca que n'és un exemple clar de comunitat bilingüe, existeixen tres models o línies d'ensenyament: El model A, que inclou l'euskera com una assignatura més; el model B, de formació compensada amb una assignatura en euskera i assignatures en castellà (les assignatures en euskera són les que tenen més relació amb el medi proper de l'alumne com Socials, Coneixement de la Natura); i el model D (la lletra «C» no existeix en euskera) que suposa una immersió total de l'alumne en la llengua matriu.

Els pedagogs coincideixen en senyalar el fracàs del model A, que no serveix per a aprendre a parlar correctament una llengua. El conseller d'ensenyament és conscient de la necessitat de retocar la modalitat A per potenciar la presència de l'euskera i convertir aquesta llengua en la vehicular per a determinades assignatures: la plàstica i l'educació física, per exemple. En el que sí coincideixen és en senyalar que el bilingüisme és «un enriquiment intel·lectual». A la Comunitat Autònoma Valenciana, balear i gallega podríem parlar del mateix. El que sí que queda clar és que a ningú l'interessa un model d'escola monolingüe.

Eveline Charmeux al col·loqui sobre bilingüisme à l'Ecole Publique a Perpinyà⁶ parla de que el problema de les llengües regionals a l'escola ha estat considerat en termes passionals, conflictius amb relació amb el francès i l'occità -i no totalment injustificat- com la llengua de l'ocupant, llengua d'un centralisme asfixiant i excessiu i que és perfectament transpolable a la nostra situació. Inclús si aquest punt de vista és avui relativament desfasat, importa subratllar que cal abordar el tema més serenament i seriosa. Aquest any el català ha estat considerat llengua de l'Estat francès, el mateix ha succeït a la Sardenya catalana de l'Alguer.

Cal pensar de manera dialèctica per sortir del simplisme binari: no es tracta de triar català/castellà, aragonès/castellà, es tracta d'integrar i poder enriquir aquesta integració. No es tracta de saber si el castellà és més o menys important que l'aragonès o el català, la qüestió és situar les dues llengües en relació i col·locar aquesta relació en la formació d'un noi que viu a l'Aragó català o a l'Aragó aragonès. Perquè considerem que la llengua regional és a la vegada el centre i el cor del patrimoni propi de la regió i que dona a l'infant les seues arrels i la seua identitat. Una llengua és un factor d'estructuració reial, no igual per a tots: percebim el món mitjançant una llengua i no podem comprendre un país sense la seua llengua que n'és l'ànima.

Tenim experiències transfontereres que també es plantegen la situació de bilingüisme, seria el cas del País Basc francès, on feien tres hores setmanals de basc, enfront de les ikastoles que feien l'ensenyament infantil en basc. Davant d'aquesta desproporció es plantegen un model d'ensenyament bilingüe, deixant a cada regió autonomia per a triar el model i proposen el següent:

1.- Respectar els programes i els horaris oficials (per evitar la sobrecàrrega dels infants) donant un tractament equivalent a les dues llengües.

Ensenyament interdisciplinari a l'escola primària i secundària.

Les disciplines impartides en basc són:

-les matemàtiques, les ciències i la tecnologia

⁶ *Le bilinguisme à l'École Publique*, Colloque organisé par le SGEN-CFDT. Perpignan, 1993.

-la geografia

-l'educació física i esportiva i l'educació artística.

2.-Donar un ensenyament precoç des dels 3 anys

Es tracta de fer les activitats habituals de l'escola infantil: manuals, corporals, joc, teatre... la vida escolar de tots els dies en basc.

3.-Evitar la segregació a l'escoles, no es tracta de fer classes bilingües i no bilingües, sino de treballar en comú fent agrupacions flexibles, moments on tots es troben i moments que se separen.

4.- Valoració igualitària d'ambdues llengües

Conclou Claudine Leralu, Inspectrice honoraire de l'Education National de Perpinyà al col·loqui sobre bilingüisme dient que li sembla indispensable el manteniment equilibrat de les dues llengües al llarg de l'escolaritat: paritat horària i paritat pedagògica, signes de respecte de l'una i l'altra. Comprendre i parlar les llengües serà un repte per als mestres, inclús les regionals. A continuació aprofundirem sobre el bilingüisme i les relacions de les llengües en contacte amb la psicologia i psicolingüística.

BILINGÜISME I PSICOLOGIA

Deixant de banda els temes estrictament psicològics, les relacions entre bilingüisme i personalitat o entre bilingüisme i intel·ligència hi ha diferents camps que resulten d'especial interès per a la psicolingüística. Seguirem els criteris i estudis de Payrató i Sigran.

- Les característiques del processament i la codificació de la informació lingüística. Aquest és un dels temes centrals de la psicologia. I en el cas de persones bilingües fa que es plantegen interrogants. Com s'organitza el material en la ment d'una persona bilingüe? En un sol dipòsit o en dos, un per a cada llengua? En el primer cas el criteri organitzador seria el significat; en el segon seria la llengua.

Blanco (1981) examina tres hipòtesis:

a) El doble magatzem. La llengua és la manera d'organitzar el material.

b) Els bilingües utilitzaran un sol sistema semàntic per al processament de la informació. El significat seria el mecanisme organitzador fonamental.

c) Una hipòtesi mitjana representada per treballs recents de Paivio i el seu «dual-coding theory», que afirma que més que una dicotomia un o dos magatzems, es tractaria de modes diferents de codificació:

- continguts verbals
- continguts iconogràfics
- termes o categories abstractes
- termes concrets

Siguan (1982) fa referència a aquesta mateixa posició, que ell denomina com de 'sentido común': els bilingües en una interpretació cognitiva del bilingüisme tindrien dos sistemes lingüístics diferents que convergirien en un nivell de significat en un sistema que és comú.

Això fa sorgir una sèrie de qüestions:

Què significa un doble sistema lingüístic gramatical i un sol sistema de significats? Termes que d'altra banda s'usen sense rigor com intercanviables. Per això s'haurien de definir termes com *significat*, *relacions conceptuals* i sobre tot *coneixement del món* d'una forma explícita.

ESTRATÈGIES EN L'APRENTATGE D'UN SEGON IDIOMA

Algú ha suggerit diverses vegades que quan s'aprèn una nova llengua especialment en el cas d'adults, hi ha un sistema lingüístic subjacent i parcialment diferent, tant de la primera llengua (L1) com de la segona (L2). Existeixen diferents concepcions sobre aquest sistema, que ha rebut diferents noms segon els autors: 'sistema aproximatiu', 'sistema de compromís', 'interllenguatge', 'competència de transició'...

Selinker, Swain i Dumas (1975) senyalen que la sistematicitat d'aquest 'interllenguatge' radica precisament en les estratègies utilitzades pels parlants. Aquestes es poden agrupar en tres blocs:

a) *Transferència lingüística*: pot ser lèxica, de l'estructura superficial o de l'estructura profunda.

b) *Sobregeneralització* de regles L2.

c) *Simplificació*.

Si reprenem la qüestió terminològica d'interferència, quan ens enfrontem amb els errors dels que aprenen una segona llengua trobem un conjunt de casos atribuïbles directament a la influència de l'altra llengua, això ho denominem *interferències*. Preferim aquest terme al de transferència perquè aquest ens fa pensar en un trasllat directe d'elements d'un sistema a l'altre, no és l'únic, per la qual cosa interferència té una aplicació més ampla.

La classificació anterior amb el tema d'implicació que inclou a i b seria una mena de «superordinate strategy». Diverses estratègies poden afectar a un mateix fenomen. Això és suficient per a reorganitzar la classificació i profunditzar en la distinció *estratègia/interferència*.

ESTRATÈGIES I INTERFERÈNCIA LINGÜÍSTICA

Krzeszowski (1977) ofereix un diagrama molt adequat per a entendre les diferents relacions entre els elements que intervenen en l'aprenentatge d'una segona llengua:

Source		
Language	Interlanguage	Target
		Language
Strategies		Strategies
of communication		of TL learning

Amb aquesta relació la Interferència deixa de ser un calaix de sastre en els estudis sobre l'aprenentatge d'ensenyament d'idiomes. Grosso modo, podem distingir tres grups:

1) Fenòmens pròpiament classificables com interferències, seria traslladar models d'entonació o substitucions en d'altres terrenys (lèxic i sintaxi).

2) Errades que no són atribuïbles a la influència d'una altra llengua. Que serien els mateixos que poseeix un monolingüe. Se'ls coneix com analogies.

3) Diversos factors poden confluïr en un mateix fenomen: la intersecció «fenòmens de confluències» o «simplificació» (-s- o -ss- en català).

Establerta aquesta classificació cal matitzar que les estratègies dels parlants no sol són atribuïbles a la influència de l'altra llengua sinò que van per l'últim grup. Es possible que un anglès parlant castellà o català utilitzi més la passiva que els nadius. Així mateix, l'equivalència pot conduir a l'ús de termes que comporten trets arcaïtzants, com *quelcom*, o els regionalismes *xai* i *corder* per *anyell*.

Tornem per últim a la distinció entre errades atribuïbles a la influència d'una altra llengua i errors que cal clarificar respecte a les estratègies d'aprenentatge i comunicació. La distinció és important si no se vol presentar a l'aprenent d'una segona llengua com una font d'incorreccions.

Dulay i Burt (1974) afirmen que l'aprenentatge d'una segona llengua és un procés creatiu de construcció i contribueix a col·locar el terme al seu lloc. L'autor continua explicant les interferències que es produeixen entre les diferents cultures i la seua relació amb la sociolingüística; però no entrarem en això. Weinreich (1953) fou el primer que formulà aquests conceptes (actituds dels parlants, lleialtat a una llengua, prestigi social...).

LA PERSPECTIVA LINGÜÍSTICA

Des del científisme, si volem explicar i predir la interferència com un ús d'un determinat parlant, l'opinió de Burge sembla encertada, i aquesta és la primera fase del fenomen; si el procés de la interferència continua, el camp de la lingüística s'amplia al temps que la interferència s'adapta al sistema lingüístic i és susceptible de causar modificacions al sistema que l'acull; la interferència arriba a ser un canvi lingüístic en el sistema, un fenomen al que podem aplicar una teoria lingüística.

Tractar la interferència des de la lingüística comporta tractar temes com:

1) L'estudi dels models de descripció lingüística. La terminologia i tipologia dels fenòmens. De la interferència com acte de parla fins la interferència com canvi en el sistema.

2) La consideració de factors estructurals de les llengües que afavoreixen i inhibeixen la interferència.

3) La consideració de mecanismes lingüístics intrínsecs en el cas dels bilingües: relació entre els dos codis.

4) Estudi del procés d'adaptació de la interferència al sistema lingüístic.

5) Anàlisi dels efectes estructurals causats per la interferència en el sistema receptor.

Vistos aquests components apreciem la complexitat de la noció interferència, aquesta noció no es refereix al fet que dos elements entren en contacte i s'alteren, sinò al fet que un *determinat element, marcadament aliè s'insereixi en un codi en l'ús que algú fa d'aquest codi*. Interferència s'acosta així a termes com *infiltració*, *ingerència*, *intromissió*...

La qüestió terminològica no s'ajusta a la terminologia lingüística per a cobrir els diferents fenòmens que resulten de les influències entre dues llengües. La interferència lingüística no implica necessàriament el trasllat o transferència de trets o elements entre dos sistemes lingüístics.

La terminologia tradicionalment usada és abundant (*substrat*, *présteq*, *híbrid*, *calc*...). El terme interferència, que també ha sofert una inflació exagerada i que tampoc és fàcil de definir, presenta bastants avantatges. Pel que fa a la definició l'ambivalència és limitable: es pot usar com a terme global (sentit general) o referit únicament a la parla dels bilingües (sensu estricto). En segon lloc, denota la presència d'un element aliè ('estranger') la qual cosa ens permet efectuar distincions tan bàsiques i necessàries com 'vulgarisme'/estrangerisme', la qual es perd sota la denominació de *barbarisme*.

En tercer lloc, permet ser adjectivada, tant a través dels nivells d'una llengua com respecte de les causants (p.e. 'interferència fònica suprasegmental'). Finalment, no participa de les connotacions dels termes citats, i és la denomina-

ció corrent en la bibliografia especialitzada del tema conjuntament o no amb 'préstec'.

D'això podem deduir que: tant 'préstec' com 'interferència' són de fet un tipus especial de *canvi lingüístic* a la base del qual està la influència d'una llengua estrangera. També es pot aplicar a fenòmens paral·lels formalment idèntics, entre registres d'una sola llengua. Encara que *préstecs* fa referència exclusivament a un trasllat o importació d'elements entre aquestes dues llengües o registres, mentre que els fenòmens lingüístics derivats de la influència interlingüística inclouen molts tipus de canvis, no reduïbles en absolut al que implica *préstec* per exemple pensem en la major o menor presència d'una determinada unitat.

El terme préstec és un procés típic de substitució, es a dir, reemplaçar un element propi, per un d'originàriament 'estranger'. Aquest procés sembla que es pot incloure millor dintre de la noció d'interferència que no dintre del concepte préstec. Totes les raons abonen en l'ús d'*interferència* com denominació global.

Podem deduir que una interferència és un canvi lingüístic que es produeix en una llengua A i que és motivada directament per la influència de la llengua B. Aquest sentit general del terme és el preferit per l'autor. Aquesta possibilitat de reduir el terme consisteix en mantenir *préstec* com a terme general que recobreix els elements de procedència externa que han estat adaptats i reservar *interferència* per a estrangerismes no adaptats. Aquí l'ús d'*interferència* és més reduït però més pràctic en certs tipus de treballs. Suposem que podem trobar els següents casos:

- 1) Elements de procedència externa que han estat adaptats al llarg de la història d'una llengua. Parlem en aquest sentit de germanismes, arabismes del català o del castellà.
- 2) Elements del mateix tipus que 1, però que han estat integrats i reconeguts per la normativa actual. (maco...majo).
- 3) Elements de procedència externa al sistema i d'ús generalitzat entre els parlants però no acceptats per la normativa de la comunitat.
- 4) Elements externs (que pertanyen a una llengua A) que utilitza un parlant bilingüe quan s'expressa en una llengua B.

-Interferència en la llengua i en la parla.

Weinreich reformulava la distinció de la dicotomia saussureana per a la definició clàssica de la interferència.

-Interferència en la parla: fruit del coneixement de dues llengües per part del bilingüe.

-Interferència en la llengua: quan els fenòmens d'interferència arriben a ser habituals i el seu ús no depèn del bilingüisme; els elements estrangers s'integren en el sistema.

Un plantejament diferent es troba als treballs de Mackey qui dedica un especial èmfasi en distingir el concepte d'*interferència* del d'*integració*. Mackey ha repetit que el bilingüisme i la interferència són fenòmens de parla, mentre que la integració és un fenomen de *llengua*.

La integració és un fenomen de llengua. Interferència pertany a la parla. Això no equival a afirmar categòricament i sense precisions que la interferència i el bilingüisme són fenòmens de parla, d'actuació o del missatge; i no tan sols perquè els altres tres grups es puguin recobrir també amb aquesta etiqueta, ens referim concretament al tema de la interferència com a fenomen on trobem la seua arrel dos *codis* (=bilingüisme) i que és causat directament per aquesta dicotomia; el bilingüe té la *capacitat* d'expressar-se a través de dos codis lingüístics, el que repercuteix en la noció *langue* de Saussure com dipòsit de l'individu. Tampoc és fàcil parlar d'interferència com un *fet d'actuació* ja que va lligada a la *competència* de l'individu. La interferència no és una errada deguda a l'atzar o actuacions pròpies de parla com «errades d'actuació» i «errades de competència». La interferència té un *caràcter sistemàtic*, la qual cosa ens explica el motiu de desviacions.

INTERFERÈNCIA I DIALECTOLOGIA

Ja hem indicat que el concepte d'interferència pot aplicar-se al contacte de dues llengües però també al de registres de dues varietats dialectals d'una mateixa llengua. Aquest tipus de fenòmens es denominen tradicionalment com *dialectalismes*; els problemes derivats d'aquest tipus d'interferència lingüística difereixen segons les situacions de dues llengües en contacte.

Ara bé, quan parlem de dues varietats dialectals la distància minva. Aquest terme s'ha usat en lingüística en sentit diferent al tractat ara. Ex. els treballs de Bec (1968) i de Joan Veny (1974).

La interferència per a Bec va aparellada amb el concepte d'intercourse (= hibridació o interferència secundària). Una àrea interferencial es defineix com una zona intermitja entre dos dominis concrets que participen de trets (=isoglosses) d'aquests dominis. La hibridació en canvi, és un fenomen posterior degut a la barreja efectiva de trets, causada per lògics contactes humans entre regions limítrofes. Si no es possible la precisió, la *interferència* arriba a ser el terme general. L'àrea de transició és un àrea interferencial.

Per a d'altres autors el terme d'interferència és substituït pel de *complexitat*, així Francisco Ferrero Campos, Mª Luz Ocaña i José Ignacio Seguí parlen de la complexitat en el aprenentatge d'una segona o tercera llengua: al projecte multilingüe de l'Institut Espanyol de París, recollit per Miguel Siguan, aquests autors imputen les errades en el francès a un escàs nivell de conceptualització metalingüística. Ells parlen de *semilingüisme*, com un fenomen que s'origina en els fills d'emigrants i que pot originar un seriós obstacle en el desenvolupament social i moral del bilingüe.

Siguan planteja un estudi de María Borgström sobre un *model d'ensenyança de dues llengües: model finlandès, model hispanoparlant*, atesa la presència cada vegada més destacada de nens estrangers en la societat sueca per aquest ordre: finlandès, àrab, persa, polac, servecroata i espanyol, on els nens reben suport en el seu idioma matern dues horas setmanals, excepte el finlandès que han experimentat classes en l'idioma matern per als tres últims anys de l'escola primària. En aquest estudi es recull que una vegada iniciada l'experiència de bilingüisme la competència comunicativa (espanyol/suec), malgrat que l'estatus de l'espanyol és diferent, els alumnes han assolit un bon grau de bilingüisme.

Siguan recull un estudi d'*avaluació de la segona llengua en un programa d'immersió* realitzat per Christer Laurén, Ulla Laurén i Siv Vesterbacka de la Universitat de Vaasa, seguint l'iniciat a Canadà respecte al francès L2, basat en una escolaritat obligatòria segons el model proposat pel Carleton Board of Education, amb una diferència i és que el suec és una llengua indoeruoepa, i el finlandès fino-ugria, seria una situació similar a la del País Basc. Els resultats sem-

blen ser millors que si de dues llengües estructuralment pròximes es tractés. Primerament s'observa un encreuament dels dos codis entre els alumnes d'immersió per a expressar-se en la nova llengua. Una altra estratègia important és la de l'ús d'holofrases com a conseqüència del procediment altament contextualitzat d'adquirir la nova llengua.

Tot i que el bilingüisme té la seua cara i la seua creu ja que cal per part dels educadors lingüístics un coneixement profund de les llengües per formar nens amb una adequada competència lingüística i un tractament de llengües correctes, evitant calcs, préstecs, interferències..., i separant sempre els dos codis perquè el nen pugui sistematitzar correctament. Aconseguint això l'avaluació és del tot positiva i sol hi trobem avantatges: el plurilingüisme que ens obre les portes de la cultura dels pobles i ens ajuda a conèixer-nos millor els uns als altres, eliminant moltes de les barreres. Els resultats i anàlisi del bilingüisme ens permeten dirigir-nos cap a aquesta direcció.

CAP A UN MODEL D'ENSENYAMENT BILINGÜE DE LES LLENGÜES REGIONALS ARAGONESES

Regular i sistematitzar les llengües regionals d'Aragó és una fita que cal proposar-se seriosament ja que hem de mirar cap a una educació plural i europea per tant d'atendre les necessitats històriques i culturals de les nostres terres i gents.

Les nostres terres han sofert una transformació radical, tant políticament com socialment i és per això que moralment tenim l'obligació de servir-les dintre del seu marc lingüístic i cultural.

En una societat com l'aragonesa, on conviuen d'una o altra forma dues llengües en un únic territori, ja siga l'aragonès amb el castellà o aquest amb el català, ens trobem en una situació de bilingüisme. Aquest pot ser substratiu⁷ -en tal cas es parla també de diglòssia- quan els diferents camps d'acció de l'individu es

7 Seguim ací els autors que més s'han ocupat del bilingüisme a l'Aragó. Es tracta d'Àngel Huguet Canalis: «Hacia un modelo para el tratamiento curricular de las lenguas en el Aragón Oriental», a la *Revista de Educación*, 305 (1994), p. 429-448; ib.: «Deu anys d'ensenyament del català a l'Aragó. Els nous reptes», a *Temps d'Educació*, 18 (1997), p. 241-260; J. Martínez Ferrer: *Bilingüisme y enseñanza en Aragón*, Rolde de Estudios Aragoneses, Zaragoza, 1995.

distribueixen de forma poc equilibrada segons les llengües. Si els camps d'acció de més gran prestigi són ocupats únicament per la llengua A (en el nostre cas pel castellà) l'individu té tendència a atribuir el prestigi d'aquests camps a la llengua A en detriment de la llengua B (en el nostre cas l'aragonès o el català), la qual inexorablement es degrada. Pel contrari si es manté un cert equilibri de les dues llengües en els diversos camps d'acció de l'individu ens trobem enfront d'un bilingüisme additiu, on les dues llengües A i B conviuen en igualtat de prestigi, sense denigrar una a l'altra.

PROGRAMES D'ENSENYAMENT BILINGÜE

En una situació de bilingüisme existeixen quatre programes bàsics per a regular l'ensenyament segons les diferents llengües en contacte: es tracta dels programes de segregació, submersió, manteniment i immersió. Distingirem entre llengua dominada (que abreviem L1, sol coincidir amb la llengua materna i minoritària, però no necessàriament; correspon a l'Aragó a l'aragonès o al català), i llengua dominant (que abreviem L2, sol coincidir amb la llengua no materna i majoritària, però no necessàriament; correspon a l'Aragó al castellà).

Passem ara a examinar els diferents programes:

LA SEGREGACIÓ

A la segregació se separen els escolars segons la seua llengua materna. Cada grup lingüístic rep l'ensenyament en i de la seua pròpia llengua. La llengua distinta de la pròpia no s'ensenyà, o a tot estirar com a llengua estrangera. La separació dels alumnes a l'escola segons la llengua és total. La segregació és un intent d'obviar un bilingüisme no desitjat, però que evidentment existeix. S'utilitza per exemple al Tirol del Sud, territori italià on la població de llengua alemanya rebutja majoritàriament el bilingüisme amb l'Italià.

LA SUBMERSIÓ

A la submersió s'ensenyà únicament la llengua 2 dominant, i el professorat ignora, i sovint menysprea la llengua 1 dominada. Es el sistema actualment vigent a la major part de l'Aragó, on s'ensenyà únicament en castellà, i on el mestre es comporta com si no s'adonés de l'existència d'altres llengües entre els seus

alumnes, o únicament les adverteix com un factor que entorpeix el ple desenvolupament educatiu. Els resultats d'aquests programes de submersió solen ser deficitaris per als alumnes de la llengua dominada (L1), que es troben en desfavorable situació enfront dels de la llengua dominant (L2).

Per a pal·liar d'alguna manera els efectes negatius de la submersió, així com per a atenuar els efectes traumàtics per als infants de tenir a l'escola una llengua diferent de la de casa, s'introdueixen en certs programes algunes mesures de correcció, tals com l'ensenyament optatiu de la L1 (és el programa que tenim actualment en algunes localitats de llengua catalana a l'Aragó on es donen opcionalment classes de català en català), o s'inicia l'escolaritat en L1 que gradualment se substitueix per la L2 (s'aplica, p.e., a determinats territoris de llengua retorromànica, on l'ensenyament s'inicia en retorromànic, i s'hi introdueix l'alemany al cap d'un cert temps, fins que aquesta llengua substitueix totalment el retorromànic a l'ensenyament).

Aquests programes de submersió, tant en la seua forma pura com aplicant correctius, aspiren a l'assimilació dels escolars de la llengua 1 a la llengua 2. Es una mesura per a obviar un bilingüisme no desitjat per l'administració, tot i que puga ser-ho per la població.

MANTENIMENT

Els programes de manteniment tenen com objectiu el bilingüisme ple en relació amb les dues llengües en contacte. Generalment en iniciar l'escolaritat s'imparteix l'ensenyament en la llengua materna i progressivament es va introduint l'altra llengua fins a aconseguir una situació d'equilibri, on la meitat de les assignatures, aproximadament, s'imparteix en una llengua i la resta en l'altra. Un cop aconseguida aquesta situació es manté fins al final de l'escolaritat. Els resultats d'aquests programes solen ser bons.

IMMERSIÓ

Els programes d'immersió aspiren, com els de manteniment, a aconseguir el bilingüisme ple dels escolars, però mentre aquests darrers van dirigits a una població escolar on es produeix l'aprenentatge ambiental espontani tant de la Llengua 1 com de la 2, els programes d'immersió es destinen a la població esco-

lar que ignora, o només coneix molt deficientment una de les dues llengües en contacte. Durant un o més cursos els alumnes reben l'ensenyament en la llengua que menys coneixen. Quan ja tenen bons coneixements en aquesta llengua s'interromp el programa d'immersió i es passa al de manteniment. La immersió s'aplica a aquells casos en què els alumnes que solament coneixen la llengua dominant (L2) volen accedir al bilingüisme en la llengua dominada (L1), per exemple el cas dels alumnes anglòfons del Quebec o de la llengua castellana de Catalunya, o també en aquells casos en què la llengua del grup dominat (L1) ja no es transmet, o només molt imperfectament, per la societat en general a les noves generacions, que malgrat això volen accedir-hi, per exemple el bretó a la Bretanya.

DIFERÈNCIA ENTRE SUBMERSIÓ I IMMERSIÓ

La immersió coincideix amb la submersió pel fet d'impartir l'ensenyament en una llengua distinta de les dels escolars, però difereix, tant per l'objectiu (el bilingüisme additiu en la immersió, enfront del subtractiu en la submersió) com per la metodologia. D'entrada la submersió és obligatòria, mentre que la immersió és optativa, cosa que suposa baixa motivació de l'alumnat en el primer cas i alta en el segon. La situació de l'alumne no és la mateixa a la submersió que a la immersió: en el primer cas uns alumnes, els de la llengua dominada (L1), reben l'ensenyament sempre en una llengua que no és la seua, mentre que els de la llengua dominant (L2) la reben sempre en la seua pròpia llengua -no hi ha una situació d'igualtat per a tot l'alumnat, mentre que sí que n'hi ha a la immersió, on cada grup rep durant un temps l'ensenyament en una llengua que no és la seua; existeix, doncs, una situació d'igualtat en el cas de la immersió. A la submersió l'ensenyament és sempre en la llengua que l'alumne desconeix i el professor no admet que els alumnes parlen en la seua pròpia llengua, ni tampoc pot atendre'ls ni ajudar-los parlant en la llengua dels alumnes, ja que la desconeix (o en cas de conèixer-la ha d'actuar com si la desconeagués); a la immersió el professor coneix bé ambdues llengües i encara que es faça l'ensenyament en la llengua que desconeixen els alumnes, o que només coneixen molt imperfectament, el professor pot atendre qualsevol qüestió dels alumnes en la llengua d'aquests, que ells també poden usar.

A la submersió les desviacions dels alumnes en relació amb la llengua de l'ensenyament són vistes com faltes, mentre que a la immersió es consideren un fet natural propi del procés d'aprenentatge. A la submersió la llengua dels alumnes és tractada com si fos inapropiada, sense respecte de cap mena per part del professor, mentre que a la immersió la llengua dels alumnes és vista com a apropiada i és respectada pel professor. En resum: a la submersió es vol eliminar traumàticament la llengua pròpia de l'alumne, mentre que a la immersió es vol donar a l'alumne sense traumes una segona llengua. Dit això, nosaltres proposem les següents opcions per a l'ensenyament primari, secundari i d'adults on també serà preceptiu l'ensenyament de les llengües regionals aragoneses:

OPCIÓ A DE MÍNIMS

Ensenyament en castellà

Una, o, dues assignatures en aragonès-català, opció que sol la utilitzarem com a transició cap a l'opció B, mai com a model, ja que aquesta opció no garanteix un domini competencial de les llengües, la podem denominar opció de mínims.

OPCIÓ B

Bilingüisme o de manteniment, afegint un programa de reforç per a castellanoparlants. I un ensenyament precoç a l'educació infantil. Evitant sempre la segregació. L'experiència del país basc francès seria traspolable.

OPCIÓ C DE MÀXIMS

Ensenyament en aragonès-català, per salvar la llengua de la degradació. L'anomenaríem programa de màxims. Aquest model (anomenat D), és el que millor ha funcionat al país basc.

Les escoles han d'oferir l'ensenyament de les llengües regionals dintre dels projectes curriculars dels centres. Aquestes llengües ho seran també de l'administració educativa. Serà la manera d'inserir l'escola a la vida global i real del nen

i fer ciutadans integrats a la societat on viuen arrelats al medi i capaços d'estimar-lo i d'interpretar-lo.

CONCLUSIONS

A fi que les conclusions bàsiques del Dictamen, es a dir que els aragonesos de llengua minoritària puguen fruir realment del seu dret de conèixer bé i amb dignitat la seua pròpia llengua (§IV,3,a del Dictamen), fruit d'un ensenyament **de** i **en** aquesta llengua (§IV, 3,b del Dictamen), creem que cal aplicar programes de manteniment (Opció B), completant-los, si és necessari, amb d'altres d'immersió (Opció C, D al país basc) Descartem els programes de segregació, que dividirien per la llengua una societat que no vol ser-hi dividida, així com els de submersió vigents, amb els quals és impossible aconseguir que els ciutadans aragonesos de llengua minoritària frueixin dels drets, abans citats, que el Dictamen els reconeix.

ZONIFICACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA A L'ARAGÓ

A continuació mirarem d'explicar la distribució de les diferents opcions d'ensenyament segons les zones. Però abans de passar endavant hem de fer un breu resum de l'actual situació sociolingüística a l'Aragó.

A l'Aragó es parlen tres llengües: aragonès, castellà i català. La seua distribució és la següent: una zona, que designarem A, de llengua castellana que comprèn aproximadament⁸ les províncies de Saragossa i Terol, tret d'algunes comarques del nord-est d'aquestes províncies, així com bastants comarques del sud de la província d'Osca; una zona de llengua catalana, que designarem B, que comprèn els territoris a l'est d'una línia que va d'Aneto, als Pirineus, a Aiguaviva, al Maestrat; i finalment una zona de llengua aragonesa que comprèn gran part de la província d'Osca i que s'ha de dividir en dues zones: una zona que anomenarem C, on l'aragonès és llengua usual de la població (Ribagorza Occidental, la Bal de Chistau, aldees de Bielsa, Pandicosa, Echo i Ansó) i una altra (les restants valls pirinenques i el Semontano), que designarem D, on l'aragonès es manté en un estat quasi de latència⁹.

⁸ Per a més detalls veu els mapes de l'Annex.

⁹ El Dictamen indica *expressis verbis* aquesta especial situació de l'aragonès: «Esta comunidad de hablantes mantiene el aragonés en muy diversas situaciones y diferentes grados, pues existen algunos municipios en los que el 80-90% de la población conoce y usa el aragonés y otras localidades en las que un pequeñísimo número de hablantes o conocedores del aragonés mantiene la pervivencia de la lengua en un estado de latencia» (III del Dictamen).

ZONA DE LLENGUA ARAGONESA (USUAL)

Partint d'aquesta zonificació considerem que els programes d'ensenyament que s'hi haurien d'aplicar són els següents. Per a la zona on l'aragonès és llengua usual, s'hauria d'aplicar el programa de manteniment. Els centres haurien d'optar, segons les seues possibilitats, entre un programa de mínims (Ensenyament de l'aragonès i dues assignatures en aragonès, i la resta de les assignatures en castellà) i un altre de màxims¹⁰ (la meitat del currículum en aragonès i l'altra meitat en castellà, amb l'ensenyament també del castellà i de l'aragonès) o aplicar qualsevol altre tipus de distribució de les dues llengües segons el currículum, si bé amb tendència cap a l'equilibri entre elles, fins a aconseguir el que ací denominem programa de màxims, (Opció C). En qualsevol cas és convenient que s'iniciï l'escolarització en la llengua materna dels alumnes (v. 5 del Dictamen).

ZONA DE LLENGUA CATALANA

Per a la zona B, on el català és llengua usual, s'hauria d'aplicar un programa anàleg a l'anterior. Segons les possibilitats de cada centre s'hauria d'optar entre un programa de mínims (ensenyament del català i d'una assignatura en català, i la resta de matèries en castellà) i un altre de màxims¹¹ (una meitat de les assignatures en català i l'altra en castellà, amb ensenyament també del castellà i del català) passant per diversos graus de major o menor implantació d'una o altra llengua segons el currículum, amb tendència a una presència sensiblement igual en aquest d'ambdues llengües. Com en el cas de l'aragonès l'ensenyament s'haurà d'iniciar en la llengua materna dels alumnes.

ZONA DE LLENGUA ARAGONESA (LATÈNCIA)

A la zona D, on l'aragonès es manté en estat quasi únicament de latència, s'hauria d'aplicar el mateix programa que a la zona de llengua aragonesa usual i anàleg de la zona catalana, ampliant-lo amb programes d'immersió, que com ja

¹⁰ Que evidentment no ho és ja que el castellà segueix éssent, ara com ara, i de molt, la llengua de més gran presència social, i per tant en determinats casos pot resultar útil per a aconseguir l'equilibri entre les diferents llengües (castellà/aragonès o castellà/català) una més gran presència de la llengua minoritària (aragonès o català) en el currículum.

¹¹ Veueu abans la nota 10.

s'ha indicat abans són sempre optatives. En qualsevol cas s'hauria de tenir en compte que en una situació com la d'aquesta zona, on la població escolar desconeix en la seua gran majoria l'aragonès, o si el manté en alguns casos ho fa en un alt grau d'hibridació amb el castellà, solament s'aconseguirà un bilingüisme additiu si s'apliquen programes d'immersió.

ZONA DE LLENGUA CASTELLANA

A la zona A, de llengua castellana, s'hauria d'oferir l'ensenyament opcional de les llengües minoritàries. Es podria iniciar a les capitals de província o a les ciutats pròximes a les zones de llengua aragonesa o catalana, on, com és ben sabut existeixen importants nuclis de població originàriament de llengua aragonesa o catalana. Podrien també crear-s'hi alguns centres d'ensenyament bilingüe.

Aquests programes, amb evident excepció de la zona A, compleixen amb els pressupostos del Dictamen (§IV,5) de voluntarietat, gradualitat, progressivitat i suficiència, ja que s'hi pot escollir (voluntarietat) entre diversos models amb major o menor implantació d'una o altra llengua (gradualitat), i anant avançant (progressivitat) fins a arribar a un bilingüisme ple (suficiència). El que hem dit és vàlid per a l'ensenyament escolar. Pel que fa a l'educació d'adults seria preceptiva l'oferta de cursos d'alfabetització per als qui ho demanen.

Per desenvolupar aquests programes cal la formació del personal docent que els haja d'aplicar. Per açò és imprescindible, com indica el Dictamen «la presència de las asignaturas de filología aragonesa, filología catalana y didáctica de ambas lenguas en las Escuelas Universitarias de Formación del profesorado de la Universidad de Zaragoza» (§IV,5).

LES VARIANTS DIALECTALS A L'ENSENYAMENT

El Dictamen indica que s'hauran de respectar les característiques fonètiques, morfològiques (que suposem que inclouen també les sintàctiques) i lèxiques de cada dialecte fins al nivell, inclòs, del parlar local, per a aconseguir el ple coneixement del parlar local i de la llengua escrita, en les seues formes oral i escrita (§IV, 4). Açò implica un coneixement oral actiu del parlar local -que a les zones A (aragonès usual), B (català) i C (castellà) es dona per suposat, però no a la zona D (aragonès quasi en latència; veu abans)- i implica també l'aprenentatge de l'escriptura per a poder escriure tant el parlar local, com la llengua estàndar, i dominar almenys passivament aquesta última.

FONÈTICA I ORTOGRAFIA

Açò suposa l'aplicació de l'ortografia estàndar al parlar local -per a l'aragonès l'establerta per les *Normas graficas de Paragonés* (Uesca, 1987) i per al català l'establerta per la seua autoritat acadèmica, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans¹² mantenint la fonètica local. I s'aconsegueix ensenyant per a cada dialecte els casos en què l'ortografia estàndar difereix del parlar local. És el que es fa en totes les llengües vives amb l'escriptura no ideogràfica, on la fonètica que implica l'escriptura mai no coincideix en la seua totalitat amb la de la llengua parlada. Així en castellà les regles d'aprenentatge de l'ortografia no són les mateixes, per exemple, per a un alumne ieista que per a un alumne que distin-

¹² Mentre la llengua catalana disposa d'una autoritat acadèmica que regula tots els seus camps, la ja citada Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, no passa el mateix al cas de l'aragonès. Ací és urgent la creació d'un organisme paregut, tant si es diu *Academia d'a Luenga Aragonesa*, com d'una altra manera.

geix la pronunciació de *ll* i *y* (en una modalitat castellana lleista *haya* sona de manera diferent de com ho fa *halla*), o per a un alumne que emmudeix les *esses* en posició final de síl·laba i per a un altre que no ho fa (*los niños* pronunciat així en un cas i *lo niño* en l'altre). Però, evidentment, no per distingir en la grafia *ll* de la *y*, o per saber quan s'ha d'escriure *s* i quan no, deixa l'alumne de parlar i llegir la seua pròpia variant local. Açò passa de manera pareguda entre l'alumnat de llengua catalana o aragonesa, llengües, per exemple, on es perd en molts casos l'erra final i que l'escriptura manté etc.

LÈXIC

Quant al lèxic el mestre ha de dedicar especial interès a l'ensenyament de les paraules característiques del dialecte i el parlar local, elevant-les així, si encara no ho fossen, perquè encara no es trobaven registrades als diccionaris, al rang de llengua literària. S'ha de tenir en compte que si una paraula no figura als diccionaris de l'aragonès o del català, no ho és per una actitud discriminatòria per part dels lexicògrafs d'aquestes llengües, sinó que pel fet de no haver-se usat aquesta paraula fora de l'àmbit local, i en no existir escriptors que la facen servir i així la difonguen, la resta de la comunitat lingüística, i amb ells els lexicògrafs, no ha pogut prendre-la en consideració. Únicament es faran excepcions amb els castellanismes i en aquells casos -pocs- en què la paraula local té el mateix ètim que la paraula estàndar, i en difereix no pas per un canvi fonètic regular propi del dialecte, sinó per canvis irregulars (metàtesis, assimilacions, dissimilacions etc., p.e. *lomocotora* per *locomotora* en castellà, *quixigo* per *caixigo* en aragonès, *dilló* per *lledó* en català, etc.) en tots aquests casos s'haurà d'indicar la forma estàndar.

Quant als castellanismes únicament s'hauran d'usar només els que són admesos en la llengua estàndar, almenys per part del professor i en les activitats de lectoescriptura, tot i que puguen admetre's en l'ús oral. De tota manera no sempre serà possible de prescindir dels castellanisme molt arrelats, especialment en el cas de l'aragonès de la zona D, altament castellanitzada, però la tendència haurà de consistir en el seu ús decreixent. De no fer-ho així el procés de substitució lingüística de l'aragonès i del català serà inevitable. Per la lectura de textos i ús de materials audiovisuals procedents d'altres territoris de la llengua de l'alumne es familiaritzarà passivament amb el lèxic global de la seua llengua. Així podrà man-

tenir el seu propi lèxic local activament i al mateix temps estarà en condicions d'entendre qualsevol text produït en la seua llengua.

MORFOSINTAXI

En el camp morfosintàctic s'haurà de partir en els primers cursos del parlar local. Açò suposa que, si p.e., en el parlar local de Campo s'utilitza *ban cantar* i l'estàndar prefereix *cantaron*, s'usarà la primera forma. Més endavant s'ensenyarà la forma estàndar. Observeu que tant l'aragonès com el català admeten en la llengua estàndar sovint dues o més formes¹³ (p.e. *meua/meva* per al possessiu de primera persona del present d'indicatiu de molts verbs en català, o el morfema -ó, é per a la tercera persona de l'infinitiu [*trobó/trobé*] en aragonès, etc.). En tots aquests casos s'haurà d'ensenyar la forma estàndar més pròxima al parlar local. Açò suposa en el cas concret del català l'ús a l'ensenyament a l'Aragó de manera activa de la morfosintaxi de l'estàndar occidental, estàndar basat en el dialecte al qual pertanyen els parlars catalans de l'Aragó.

CONCLUSIONS

En cas d'aplicar-se el que hem exposat fins ací, tenim en resum: en fonètica i en lèxic es manté plenament el parlar local, enriquit pel coneixement, si més no passiu, del lèxic global de la llengua. En morfosintaxi s'ensenyen, junt amb les formes pròpies del parlar local les de l'estàndar. Així es compleixen les disposicions del Dictamen, abans citades, de «pleno conocimiento del habla local y de la lengua propia, en sus formas oral y escrita» (§ IV, 4). Tot això suposa la formació d'un personal docent que conega els dialectes locals, a partir dels quals fàcilment pot accedir al parlar local.

Per a açò ja es disposa d'especialistes en aquestes matèries i de moltíssima informació sobre els diferents dialectes. Tot i que és molt important que conti-

¹³ Observeu a títol comparatiu, que el mateix passa en el castellà, on per exemple, tenim triplicat de formes en l'estàndar per a la segona persona en tractament de confiança: *tu/vosotros* a l'estàndar europeu, amb excepció de les Canàries que tenen *tu/ustedes*, formes que coincideixen amb l'estàndar d'Amèrica, tret del cas de l'estàndar argentí que té *vos/ustedes*. Observeu també, per altra part, que el morfema de primera persona del plural del pretèrit indefinit (-*emos*) propi dels parlars i modalitats del castellà de l'Aragó, no coincideix amb l'estàndar (-*amos*) ací usat.

nue la investigació dels dialectes i parlars locals de l'Aragó, el coneixement que en tenim és del tot suficient per poder fer un ensenyament que respecte aqueix parlars i dialectes. És fora de mesura pretendre frenar el procés d'ensenyament de les llengües minoritàries de l'Aragó, adduint la necessitat d'un estudi previ dels seus diversos dialectes i parlars locals.

PRODUCCIÓ DE MATERIAL DIDÀCTIC

CATALÀ

En relació amb el català es disposa d'alguns materials, pocs, produïts a l'Aragó i de molts procedents d'altres territoris on el català és llengua pròpia (Balears, Catalunya, València).

Per als temes no relacionats directament amb la llengua o amb els àmbits pròxims a l'alumne (història, medi ambient, etc.) es poden usar sense més ni més els manuals procedents dels territoris mencionats.

Per als manuals de llengua, especialment als primers cursos, s'hauran d'usar preferentment manuals concebuts expressament per al català de l'Aragó, o si no n'hi hagués, els manuals concebuts segons l'estàndar occidental, al qual pertanyen els parlars catalans de l'Aragó. Es pot pensar, en tractes amb la indústria editorial, en aprofitar aquests últims manuals, amb alguns canvis d'adaptació al català de l'Aragó. Per als cursos més avançats es poden fer servir manuals procedents de qualsevol territori de la llengua, tot i que segueixen essent preferibles els concebuts segons l'estàndar occidental. En el cànon de lectures s'haurà de fer especial atenció als autors aragonesos, sense prescindir, però, dels autors d'altres territoris de la llengua (Balears, Catalunya, València). Quant als manuals d'història, medi ambient, etc. pareix adequat concebre'ls des de l'Aragó, i com que en aquests casos, el que diem és vàlid no solament per als manuals en català o en aragonès, sinó també en castellà, es poden fer edicions paral·leles, amb un sol text original en una llengua, i que s'adapta a les dues llengües restants.

ARAGONÈS

En el cas de l'aragonès es disposa d'alguns materials per a l'ensenyament de la llengua (gramàtiques¹⁴, manuals, lectures¹⁵, material audiovisual,) que convé d'ampliar. S'han fet traduccions d'obres universals que poden servir per a l'escola, així com hi ha hagut un increment de literatura per a infants però el camí és molt més ample i extens. Quant a la resta de les assignatures tot és encara, pràcticament, per fer.

S'haurien de crear equips de treball productors de materials didàctics en ambdues llengües aragonès i català, incidint en l'edició de llibres de text i material complementari, mapes, diapositives, cassetes, vídeos escolars i *software* educatiu, mitjançant una fórmula mixta entre la Administració educativa i convenis en entitats privades¹⁶. Amb més presència d'activitats animadores culturals com són concursos i programes de ràdio escolar, de vídeos, de còmics i de creació literària. D'altres projectes serien les revistes i periòdics escolars, vehicles de difusió entre tots els centres d'Aragó.

14 La gramàtica de Francho Nagore que encara que diu l'autor és més descriptiva que normativa, constitueix la primera visió global de l'aragonès des de un punt de vista sincrònic i dialectal.

15 Tenim a hores d'ara una intensa activitat literària de molts autors en aragonès comú, que utilitzen una koiné com a llengua literària amb una visió normalitzadora, sobretot en poesia, menys en novel·la i poc teatre, que poden ajudar a obrir les portes i l'interès d'aprendre una llengua i la seua cultura. Podeu consultar el llibre *Fuens lexicograficas de l'aragonès*, Uesca, 1998, IEA.

16 La Comunitat Autònoma Basca ha adoptat aquest criteri incentivant la producció de material didàctic mitjançant convocatòries de subvenció, segons les necessitats i prioritats educatives.

PROGRAMES ESPECÍFICS

El Dictamen de Corts exigeix al Govern aragonès la creació d'un Servei lingüístic (§ 8) el qual es crea l'any 1998 dintre de la nova estructura departamental. Aquest servei mitjançant convenis amb d'altres entitats s'hauria de responsabilitzar de la gestió tècnica de diversos programes d'actuació per aconseguir la gradual normalització lingüística en l'àmbit educatiu. Aquest podria gestionar els següents programes i d'altres que poguessen crear-se (investigació, programació, coordinació general de programes...):

PROGRAMA DE CAPACITACIÓ IDIOMÀTICA DEL PROFESSORAT

Es tracta d'habilitar vies de capacitació idiomàtica per a tots els mestres, diplomats i filòlegs, sense tancar les portes als que ja en saben, en tant no es cree l'especialització universitària per poder impartir la docència en aragonès i català, especialment cal regular d'immediat l'aragonès, ja que no existeix cap titulació acadèmica per a ser mestre d'aragonès. D'altra banda s'hauria de garantir la qualitat de l'ensenyament de l'aragonès en l'àmbit escolar i d'adults (**Programa d'alfabetització i reforç**), mitjançant cursos a través dels centres de capacitació o habilitats per a fer-ho, concedint subvencions per als participants i assegurant la infraestructura del programa en expansió.

PROGRAMA DE CAPACITACIÓ IDIOMÀTICA DEL PERSONAL DE L'ADMINISTRACIÓ EDUCATIVA

Programa de capacitació al personal del Departament d'Educació per a respondre a la doble oficialitat com a llengua de treball i per garantir una major presència de la llengua a l'escola i a l'àmbit familiar. Es tracta de dos camps: el de la

capacitació i el de l'ús. Hauriem de comptar, no cal dir-ho, amb suficients recursos humans i materials per portar a terme el tema de l'assessorament i el tractament de les traduccions, amb un seguiment lingüístic, sistematitzat i individualitzat del procés.

BIBLIOGRAFIA

- AGUADO, T., «La influencia del bilingüismo en el rendimiento y adaptación escolar de los alumnos de EGB en la franja oriental de Aragón». *Cuadernos de Estudios Caspolinos*, 13, 1987.
- ARENAS, J., *Llengua i Educació a la Catalunya d'avui*, Barcelona, La Llar del llibre, 1990.
- BADA PANILLO, J. R., *El debat del català a l'Aragó (1983-1987)*, Calaceit, Edicions del migdia, 1990.
- HUGUET, A., *Bilingüisme social al Baix Cinca. Una anàlisi des de la perspectiva escolar*, Fraga, IEBC-IEA, 1991.
- _____, «Implicaciones curriculares del tratamiento de las lenguas» (DGICYT) Proyecto núm. Págs. 93-0103.
- MARTÍNEZ FERRER, J., «El aprendizaje lecto-escritor en el medio bilingüe aragonés: repercusiones escolares de la diglosia». *Revista de Investigación Educativa*, 8, 1990.
- M.E.C., *Interferencias lingüísticas en el habla de los niños emigrantes en Francia*. Madrid, MEC, 1982.
- PAYRATÓ LL., *La interferencia lingüística*, Ed. Curial, Barcelona, 1985.
- PALLAROL, J., «L'occità a la Vall d'Aran i el català a la Franja de Ponent», *Batecs*, 10, 1990.
- SIGUAN, M., *La España plurilingüe*, Alianza Editorial, Madrid, 1992.
- _____, *Enseñanza en dos lenguas*, ICE. Edit. Horsori, Barcelona 1993.

- VALLVERDÚ, F., *El fet lingüístic com a fet social*, Edicions 62, Barcelona, 1988.
- VILA, I., «Reflexiones en torno al bilingüismo y la enseñanza bilingüe» *Infancia y Aprendizaje*, 21, 1983.
- , *La educación bilingüe en el Estado español*, Barcelona. ICE-Horsori, 1992.

Einleitung

Introduction

Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)

Herausgegeben von / *Édité par*
Günter Holtus · Michael Metzeltin · Christian Schmitt

Band/Volume VI,1

Aragonesisch/Navarresisch, Spanisch, Asturianisch/Leonesisch
Aragonés/Navarro, Español, Asturiano/Leonés

Max Niemeyer Verlag
Tübingen 1992

VI. DIE EINZELNEN ROMANISCHEN SPRACHEN UND SPRACHGEBIETE VON DER REINAISSANCE BIS ZUR GEGENWART

Les différentes langues romanes et leurs régions d'implantation de la Renaissance à nos jours

359. Die Sprachen der Iberischen Halbinsel und ihre Verbreitung

Las lenguas de la Península Ibérica y su difusión

1.- Einleitung

Ausgangspunkt der folgenden Darstellung ist die Pyrenäenhalbinsel als geographische Einheit. Auf dieser Halbinsel haben sich seit dem Mittelalter verschiedene Staatsgebilde entwickelt: das Doppelreich Aragonien-Katalonien (*Corona de Aragón*), die Königreiche Navarra, Kastilien, Asturien-León und Portugal, Galicien gehörte, abgesehen von einer kurzen Zeit als selbständiges Königreich, zunächst zu Asturien-León, später zu Kastilien, bewahrte dabei stets sein eigenes sprachlich-kulturelles Gepräge. Im islamisch beherrschten Südteil der Iberischen Halbinsel (*Al-Andalus*) bestanden mehrere maurische Staaten, die im Zuge der Rückeroberung (*Reconquista*) in die oben erwähnten Reiche eingegliedert wurden. Heute existieren auf der Pyrenäenhalbinsel drei Staaten: Spanien (einschließlich der Balearn, der

Kanaren sowie der Exklaven Ceuta, Melilla und Alhucemas). Portugal (einschließlich des Madeira-Archipels un der Azoren) und Andorra.

Im Laufe der Entdeckung, Eroberung und Kolonisierung überseeischer Territorien sind Spanisch und Portugiesisch (zuerst wahrscheinlich in einer pidginisierten/kreolisierten Form: →487-489) in vielen Gebieten Lateinamerikas (→397-400, 451), Afrikas (→396, 452a.b) "und zeitweise auch Asiens (→401, 453a.b)" eingeführt worden. Sowohl auf der Iberischen Halbinsel als auch in vielen Staaten Lateinamerikas und Afrikas, aber nicht Asiens, haben sich Spanisch und Portugiesisch als offizielle oder kooffizielle Sprachen durchgesetzt.

Nordwestafrika war seit den 12. Jh. durch Deportationen oder Migrationen mehr oder weniger stark hispanoromanischem Einfluß ausgesetzt (cf. Zamora Vicente 1967, 17-18). In den nordwestafrikanischen Besitzungen Orán (1509-1792), Marokko (1904-1956), Sahara Español (1885-1976) konnte das Spanische nicht bodenständig werden. Viele der 1492 vertriebenen Juden und der 1609-1614 vertriebenen Morisken ließen sich in Nordafrika und im ganzen Osmanischen Reich nieder. Die kulturelle Assimilation der Morisken im Maghreb vollzog sich erst im 18. Jh. (noch im 17. Jh. sind kastilische Aljamiado-Texte in Tunis bezeugt: →164, 4.2). Das Sephardische oder Judenspanische war dagegen bis zum Zweiten Weltkrieg in Nordafrika, im Nahen Osten und auf dem Balkan weit verbreitet (→476).

Auf der Pyrenäenhalbinsel werden von Ost nach West folgende kodifizierte Sprachen verwendet: Katalanisch, Aragonesisch, Baskisch, Kastilisch, Arturianisch, Galegisch und Portugiesisch. Das Kastilische überdacht das Katalanische, das Aragone-

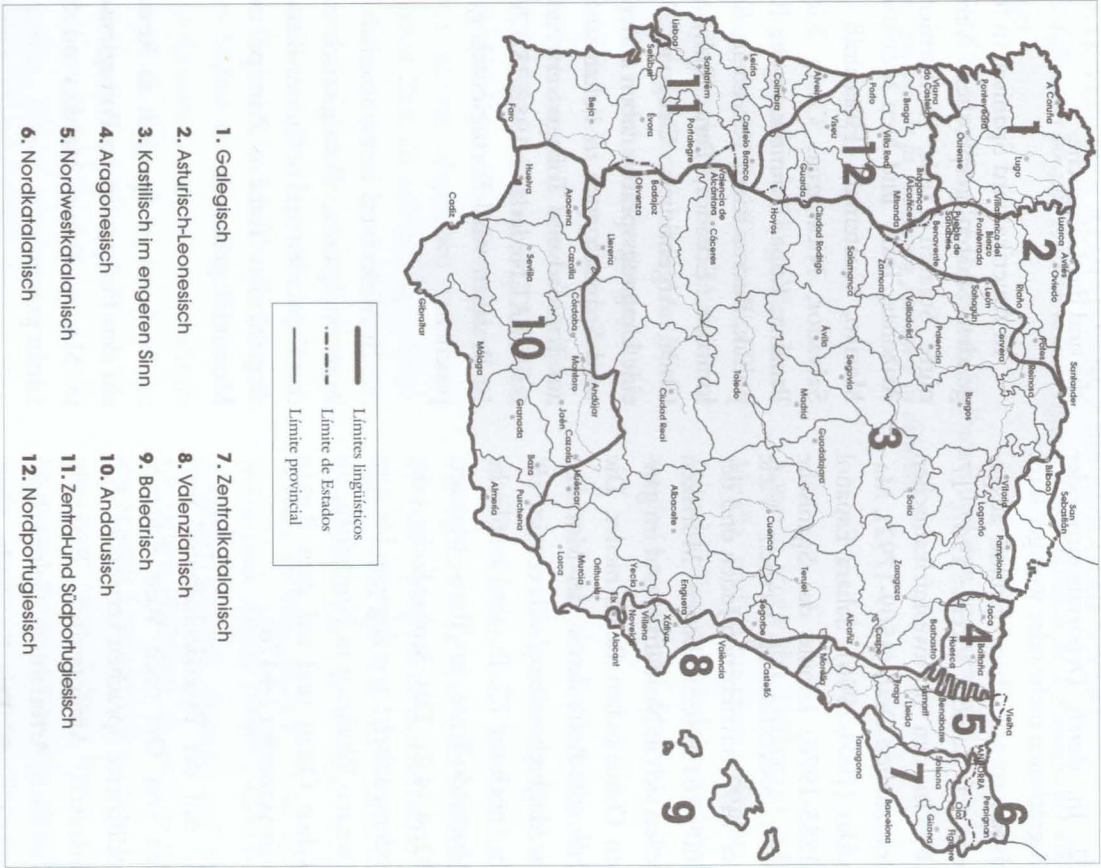
sische, das Baskische, das Asturianische und das Galegische.

In Amerika wird Spanisch in folgenden Staaten gesprochen: Vereinigte Staaten (Teile Kaliforniens, Arizonas, Texas' und Neu Mexikos), Mexiko, Guatemala, Honduras, El Salvador, Nicaragua, Costa Rica, Panama, Kuba, Dominikanische Republik, Puerto Rico, Venezuela, Kolumbien, Ecuador, Peru, Bolivien, Chile, Argentinien, Uruguay. Als eine Umgangssprache neben anderen wird Spanisch auch in Belize sowie auf Trinidad und Tobago verwendet (cf. CLAT-Niederland 1983.28.179). In Brasilien wird Portugiesisch gesprochen.

In Afrika wird heute Spanisch in Äquatorialguinea, Portugiesisch auf den Kapverden und in Guinea-Bissau, Angola, São Tomé e Príncipe und Mozambik gebraucht.

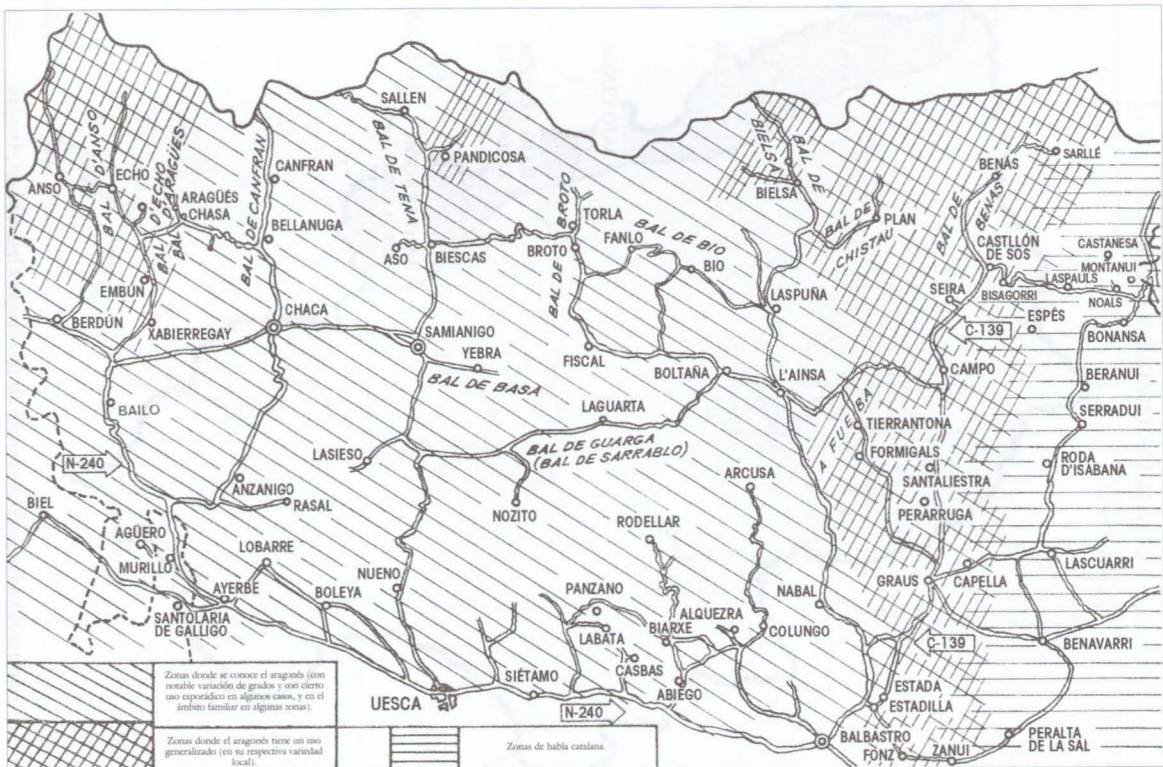
In Asien ist Spanisch in Resten auf den Philippinen und Portugiesisch in Macao, Timor, Malakka und Sri Lanka präsent.

SPRACHGEBIETE / ÀREAS LINGÜÍSTICAS

Según: *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Volume VI, 1, Tübingen, 1992.

MAPA 7. ESPACIO ACTUAL DEL ARAGONÉS

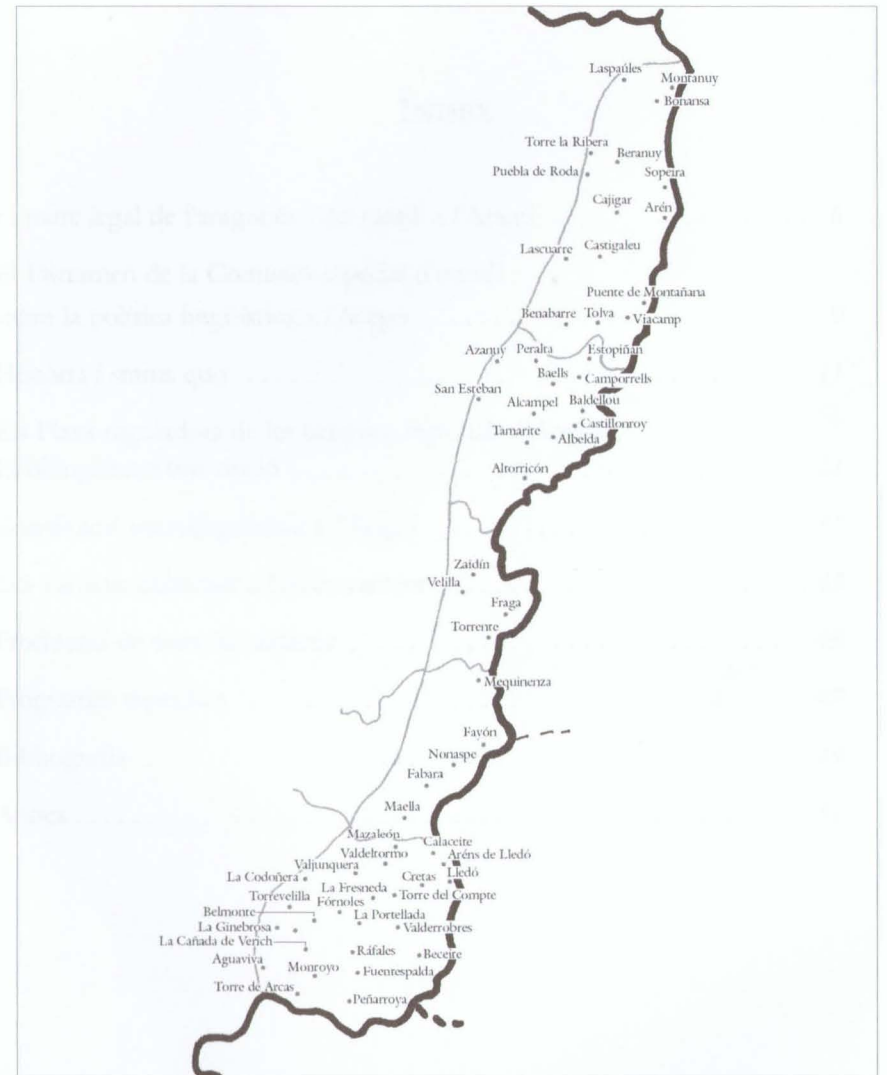
Según: *El aragonés: identidad y problemática de una lengua*, Ánchel Conte, Zaragoza, 1977, p. 127.

MAPA 1
FRANJA ORIENTAL DE ARAGÓN

Según: *Estudio Sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*.
Mª A. M. Zorraquino, U. Z., 1995.

MAPA 2
LOCALIDADES DE LA FRANJA ORIENTAL DE ARAGÓN

Según: *Estudio Sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*.
Mª A. M. Zorraquino, U. Z., 1995.

ÍNDIX

El marc legal de l'aragonès i del català a l'Aragó	5
El Dictamen de la Comissió especial d'estudi sobre la política lingüística a l'Aragó	9
Història i status quo	11
Els Plans reguladors de les llengües regionals d'Aragó. El bilingüisme una opció	21
Zonificació sociolingüística a l'Aragó	37
Les variants dialectals a l'ensenyament	43
Producció de material didàctic	45
Programes específics	47
Bibliografia	49
Annex	51

El text que ara publiquem va elaborar-se per al "Seminari sobre Normalització Legislativa de l'Aragonès i Català a l'Aragó", organitzat per la *Fundación Iniciativa Aragonesa*, i que, amb la col·laboració de la Unió Europea, se celebrà a Saragossa el 14 de novembre de 1998.

EDIZIONS DE L'ASTRAL
(PUBLICACIONES DEL ROLDE DE ESTUDIOS ARAGONESES)

CUADERNOS DE CULTURA ARAGONESA

- 1.- *Falordias I*. Barrios autores.
- 2.- *Falordias II*. (Cuentos en lengua aragonesa). Barrios autores
- 3.- *La crisis del regionalismo en Aragón*. Gaspar Torrente. Edición facsímil. Separata del nº 35 de ROLDE, Revista de Cultura Aragonesa.
- 4.- *Armonicos d'aire y augua*. Francho E. Rodés.
- 5.- *Cien años de nacionalismo aragonés*. Gaspar Torrente. Introducción de Antonio Peiró.
- 6.- *Antropónimos aragoneses (nombres aragoneses de persona)*. Edición bilingüe. José I. López, Chusé I. Navarro, Francho E. Rodés.
- 7.- *Aragón Estado*. Julio Calvo Alfaro. Edición facsímil.
- 8.- *Discursos Histórico-Políticos...* Diego Ioseff Dormer. Edición facsímil. Introducción de Encarna Jarque y José Antonio Salas.
- 9.- *Cancionero republicano*. Juan Pedro Barcelona. Edición facsímil. Introducción de Vicente Martínez Tejero y José Luis Melero Rivas.
- 10.- *Información de los sucesos del Reino de Aragón...* Lupercio Leonardo de Argensola. Edición facsímil. Introducción de Xavier Gil Pujol.
- 11.- *Las alteraciones de Zaragoza en 1591*. Encarna Jarque Martínez y José A. Salas Ausens.
- 12.- *Literatura y periodismo en los años veinte. (Antología)*. Ramón J. Sender. Edición de José Domingo Dueñas Lorente.
- 13.- *Una propuesta para la reforma del Estatuto de Autonomía*. Rolde de Estudios Aragoneses.
- 14.- *Reseña histórico-política del antiguo Reino de Aragón*. Manuel Lasala. Edición facsímil. Introducción de Vicente Martínez Tejero y José Luis Melero Rivas.
- 15.- *Memorias. José de Palafox*. Edición, introducción y notas de Herminio Lafoz Rabaza.
- 16.- *Estudios de Derecho aragonés*. Varios autores.
- 17.- *Historia de Aragón*. Félix Sarrablo Bagüeste. Edición facsímil.
- 18.- *Ácromos*. Fernando Ferreró.
- 19.- *Memorias de Zaragoza*. Cosme Blasco. Edición facsímil. Presentación de José Luis Melero Rivas.
- 20.- *Bilingüismo y enseñanza en Aragón*. Juan Martínez Ferrer.
- 21.- *Doctrina regionalista de Aragón*. Julio Calvo Alfaro. Edición facsímil.
- 22/23.- *Orígenes del nacionalismo aragonés (1908-1923)*. Antonio Peiró.
- 24.- *Compendio de la Historia de Aragón y Zaragoza*. Rafael Fuster. Edición facsímil. Introducción de Ignacio Peiró.
- 25.- *El agua a debate. Plan Hidrológico Nacional, Pacto del Agua y Trasvases*. Edición al cuidado de Francisco Javier Martínez Gil.
- 26.- *Idea del Gobierno y Fueros de Aragón*. Edición facsímil. Introducción de Elisa Martínez Salazar.
- 27.- *Columna de luz, que por el desierto de los Pirineos guía a los Devotos del Santo Anacoreta, Confesor, y Abad, el Señor San Victorán, para saber dónde descansan sus Sagrados Huesos*. Edición facsímil. Introducción de Manuel López Dueso.
- 28.- *Aragón en el siglo XX. Estudios urgentes*. Luis Germán Zubero.
- 29.- *Estado Aragonés. Estatutos*. Edición facsímil. Presentación de Antonio Peiró.
- 30.- *A escala*. Letras oscenses (siglos XIX-XX). Juan Carlos Ara Torralba.
- 31.- *Identidad y diversidad. Escritos sobre Aragón (1995-1999)*. Carlos Serrano Lacarra.
- 32.- *Constitución o muerte. El trienio liberal en Aragón y los levantamientos realistas. 1820-1823*. Pedro Rújula.

BAL DE BERNERA

- 1.- *Música de tradición popular en Aragón. Instrumentos y tañedores*. Ángel Vergara Miravete.
- 2.- *Pueblos abandonados. ¿Un mundo perdido?* José Luis Acín Fanlo y Vicente Pinilla Navarro (coordinadores).
- 3.- *Retratos de la memoria. Fotografías de La Almunia de Doña Godina (1850-1997)*. Santiago Cabello Solanas.
- 4.- *La gaita de boto aragonesa*. Martín Bleuca Vitales y Pedro Mir Tierz.
- 5.- *Historia del aragonesismo*. Antonio Peiró (coordinador).

COSAS DE ARAGÓN

- 1.- *Plan tal como fue*. José María Fantova y Luis Roger (2ª edición).

SALBACHINAS

- 1.- *Artal d'Escuer*. Dibujos de Daniel Viñuales, textos de Carlos M. Polite.
- 2.- *Mai solo bi'n ha que una*. Javier Gurpegui y Fernando Vallés.
- 3.- *La santa infancia de Luis Buñuel*. José Luis Cano.
- 4.- *Toma la voz y la palabra - Prene a boz y a parola. Vocabulario aragonés de palabras apadrinadas*.
- 5.- *Artal d'Escuer. El tesoro de Aquitania*. Dibujos de Daniel Viñuales, textos de Carlos M. Polite.

PETARRUEGO

- 1.- *Diccionario aragonés*. Edición facsímil. Edición, introducción y notas de Chesús Bernal y Francho Nagore.
- 2.- *G. Gota Hernández. Huesca. Apuntes para su historia*. Edición facsímil. Introducción de Alfonso Gota y Margarita Márquez Palomo.

DOCUMENTOS DE TRABAJO

- 1.- *Reflexiones sobre la política cultural en Aragón*. Herminio Lafoz.
- 2.- *Plans reguladors d'ensenyament de l'aragonès i el català a l'Aragó*. Carme Alcover i Pinós y Artur Quintana i Font.
- 3.- *Cultura aragonesa y Educación Física*. Grupo Edufíco.

OTROS

- *Costa y Aragón*. Eloy Fernández Clemente.
- *Renacimiento Aragonés*. Edición facsímil. Introducción de Antonio Peiró.
- *Crónica del Congreso de Caspe*.
- *José Aced: Memorias de un aragonesista*. Edición de José I. López Susín y José Luis Melero Rivas. Introducción de Carlos Serrano Lacarra.

EN PREPARACIÓN

- *Costismo y anarquismo en las letras aragonesas. El grupo "Talión"*. José D. Dueñas.

DE PERIODICIDAD TRIMESTRAL

ROLDE, Revista de Cultura Aragonesa.

DISTRIBUYE: Contratiempo, Polígono Industrial MÀLPICA. C/ Las Sabinas, 63.

Tfno.: 976 10 78 59, Fax.: 976 10 79 34. 50171 La Puebla de Alfindén (Zaragoza).